

BŰNBEESÉS

Igény és mügond: ez az első benyomás, amelyet a könyv az olvasóban felébreszt. Bármelyik oldalon üti fel, mindenütt azt tapasztalhatja, hogy a szerző végig egy magasan tartott hang biztos modulálásával adja elő mondanivalóját. Seholy sem elégszik meg a szokványos elbeszélés sablonjaival, hanem mindig magasabb felhangokat is megszólaltat, talán a városi ember műveltségének felhangjait. A könyv nyilvánvalóan a telített és érett kultúrák legmagasabb nyomású ciszternáiból táplálkozik, olvasása szinte lehetetlen azok számára, akik csak emberi történetet keresnek benne és nem egy rendkívül bonyolult szervezet magas orvosi gyakorlatot igénylő bonctanát. De igényes Sötér regénye abból a szempontból is, hogy túl ifjúságának lélektani fantasztikumot kereső kísérletein — kísérlet-voltuknak szikrázó laboratóriumi csillogása adta meg irodalmi értéküket — ez a regény hatalmas lépést tesz abba az irányba, hogy a belső birodalom mellett a külsővel is foglalkozzék, azzal a közönséggel, amelyben az emberek élnek. A regénynek komoly társadalmi háttere van, sőt úgyszólván az előtere is társadalmi és csupán néhány finom vonatkozással utal arra a világra, amelynek előző műveiben olyan avatott ismerője volt.

Sötér regénye a második világháború előtti társadalom korrajzá-
nak készült: természetesen azzal a megszorítással, hogy nem törekszik enciklopédikus teljességre, nem mutatja meg az összes osztályokat, hanem csupán néhány összefüggő, noha elég széles skálát átfogó sorson keresztül érzékelteti a bűnbeesést, a társadalom lelkéért önmagát felelősnek érző költő alapélményét. Tulajdonképpen, hogyha szorososan meg akarjuk vonni a határt a bűnbeesettek körül, akkor a polgári társadalom szélső határain kell leverni a cövekeket: azon belül valamilyen szubtilis vagy nagyon is reális módon mindenki bűnös, ha másként nem, hát önmagával szemben, mert elvesztette tájékozódási ösztönét. Talán csak a forradalmárok tiszta öntudatában van meg a kiút reményének lehetősége, de az az alak, akinek a regényben a forradalmár szerepe kijutott, szintén csak bizonytalan körvonalakban látja a jövőt: „És Csontó tovább beszélt, kissé homályosan, talányosan, mert például egy szóval sem sejtette, milyen lesz az új világ, amelyet annyira vár és kíván — ő csak haragját eresztette most ki, s türelmetlenségét, akaratlanul is amaz idők legjellemzőbb érzésének adván hangot: a hosszú várakozásba, a reménytelenségbe és szűkösségbe beleúnt fiatal nemzedék sürgető türelmetlenségének. Szót sem ejtett terveiről, vagy azokról a nagy, népi problémákról, amelyek mellett írásaiban kiállt — ő most indulatainak engedett, mintha szűkre szabott ruhát akarna szét pattantani a mellkasán: ez a ruha már ebéd óta

fojtogatta, s mikor csak eszébe jutott az Évának tett ígéret, mintha elakadt volna a lélegzete is!'

Forradalom és nő: közösségi élet és magánélet így egymás mellé rendelve két szétágazó körmondatban jellemzi egyúttal az egész regény alapszerkezetét is. Különben a könyv végső szempontból talán a befejezetlenség benyomását kelti: olyanformán, hogy csak mintegy felveti a problémákat és megismertet a szereplőkkel. Széles terjedelme ellenére is inkább nyitánynak tűnik, amelyben felvonulnak a motívumok és a tragikus kirobbanásokban már anticipálva is van a végkifejlet, de alapjában véve hiányzanak azok a lapok, amelyeket maga a történelem írt, a második világháború géppisztolyos és aknafüstös robbanásaival.

Így is az egész regény nagyszerű emberi, társadalmi dokumentumoknak és lélektani leleményeknek a sorozata. Elég mindjárt a legelső jelenetre utalni, amely egy fojtott hangulatu asszonyzsúrt ábrázol, az Új Idők lapjairól gondosan lemásolt terítékkal, annak az óriási erőfeszítésnek szimbolumával, amelyet a polgári családok véghezvisznek, hogy életüknek színvonalát fenn tudják tartani. Ennek a színvonalnak a bűvös szava a reprezentálás: mindenki, ha akár egyszer vagy kétszer is egy esztendőben, reprezentálni akar, vagyis azon a társadalmi nívón élni, amelyik az ösztöneiben és idegeiben élő polgári elképzelésnek megfelel.

A szálak egyre jobban szétfutnak és az írónak módja van hozzá, hogy emberábrázoló és meseszövíő képességét csillogtassa. Noha a cselekmény nem tart igényt a ponyvaregények izgalma, mégis a feszültségnek valamilyen rejtettebb eszközével, szinte Sophocles-i felderítő szenvedéllyel tárja fel egymás után a mult bűneit és ezeknek a bűnöknek gyümölcsét, jelen esetben egy gyilkosságot, amely akáresak egy magas színvonalu francia filmben, fojtóan robbanó, de mégis olyan pontosan motívált, hogy a hangsúly a bűnügyi részről áttevődik a lélektanira.

Ugyanakkor a regény tele van tisztásokkal és pihenőkkel, ha annak lehet nevezni azokat a fájdalmasan árnyalt életképeket, vagy idilleket, amelyekre ráül a város komor köde, vagy egy olaszországi utazás eszméltető nyugtalansága. A szereplők együtt lélegzenek a természettel, amely a városi ember számára mindig kétféle: finoman előkészített és kulturáltan élvezett tájkép, vagy az utcának, enteriőröknek otthonossága, A hősök nemesak önmagukat és sorsukat élik, hanem egyúttal környezetük is szüntelen játékeleme lesz a bennük lezajló drámának. A nagy színterek szinte mithologikussá válnak és nem lehet tudni, mi regényesebb, vajjon, egy nagy bank tanácsterme, vagy egy velencei laguna. Mind a kettőnek van valami veszendő hangulata, akáresak annak a esodálatos éjszakának, amikor a szerelmével Velencébe szökött fiatalember éjszaka kénytelen a csónakban vesztegelni, mert a motor szerkezete elromlott. A kulturának ezekre a váratlan defektjeire van felépítve az egész regény:

és nem szükséges, hogy ezek a kihagyások a külső világból jöjjenek, sőt sokkal nagyobb a feszültség, ha az emberek jelleméből fakadnak. Ez történik a bankvezérrel, aki növekvő éveinek céltalanságát elviszi külföldi útjára, hogy ott kétségbeesett kísérleteket tegyen az ifjúság visszaszerzéséért; ezért nyújtja a társadalom felé karját a zongoraművésznő, hogy megtalálja a közösségbe visszavezető utat; ezért fedezi fel a léha újságíró, a regény nagy fezőr-figurája egy napon, hogy mégis csak apa és valahogy nevelnie kellene gyermekét; s ezért próbál az anya minden szílat megragadni, ami még az élethez köti.

Az idegesen változó hangulatok, a lázálomszerűen egymást követő állapotok lírai egységbe olvadnak össze és a regénynek ez a nem is rejtett lírája, amelyről bizvást lehetne mondani, hogy határos a mitológiával, adja meg a jelenetek végső kicsengését. Elég egyetlen példának idézni Teréz halálát, amely egyáltalán nem úgy történik, mint ahogy a család várja, „hanem azon az eredeti és meglepő módon, amelynek bírása csak a haldoklóknak jut osztályrészül abban a kései órában, mikor tudásukat már senkivel sem közölhetik. Teréz lassan és az érzésektől kábultan szakadt el mindattól, amiért és ami révén élt... S oly magányosan, oly tisztán feküdt, élet és mult nélkül, mint maga a teremtés előtti, formátlan anyag... De már nem időhöz és személyhez-kötötten, hanem pusztán önmagában, a halál klasszikus elvontságában, ijesztő Ding an sich, hogy teste megbarátkozzék a névtelen érzékiséggel és az íny nem íztől született örömeivel.“

Mindez a személyes mitológia és társadalmi realitás be van ágyazva egy intellektuálisan átvilágított, de ugyanakkor érzelmileg is átfűtött stílusba, amely precíz és szenvedélyes egyszerre. Egyformán rögzíti az érzékelések apró tényeit és az érzékfelettit, a hangulatok suhanását és az élet elemeivel monotonan visszatérő állandóságot. A stílus által válik a könyv azzá, amit igénye célként tűzött maga elé: nem annyira realistának, mint inkább *poétikusnak* nevezhető nagy regényé.

KOTZIÁN KATALIN